

Verdrag van Malta

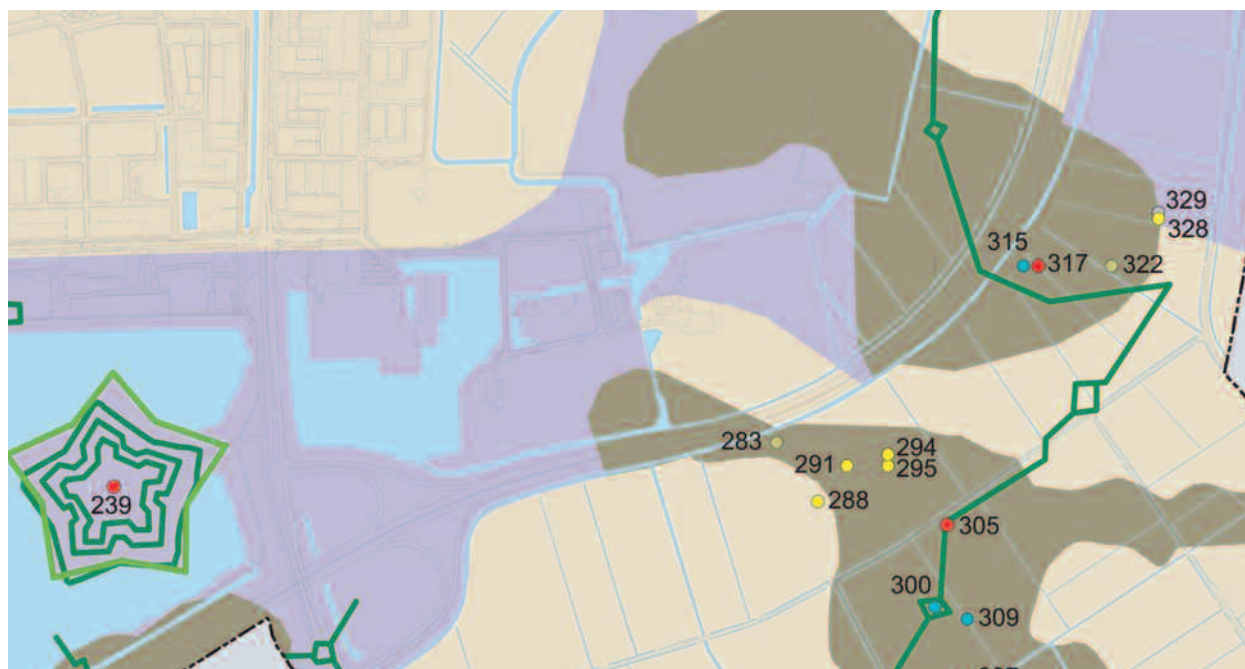
Naar een nieuw archeologiebeleid

Ronald van Genabeek *

Archeologisch onderzoek is voor veel Bosschenaren een vanzelfsprekende zaak. Bijna overal waar gebouwd wordt, vindt al sinds 1977 van te voren archeologisch onderzoek plaats en dat heeft al veel gegevens opgeleverd over de geschiedenis van 's-Hertogenbosch. Een dergelijke aandacht voor de archeologie is echter lang niet overal in Europa vanzelfsprekend. Om daar verandering in te brengen hebben de Europese ministers in 1992 op Malta een verdrag ondertekend, waarin zij aangeven dat zij archeologische belangen voortaan via een wet zullen beschermen.

In 2007 heeft de Tweede Kamer een nieuwe wet aangenomen die bedoeld is om het archeologisch erfgoed te beschermen. Deze wet heeft ook de nodige consequenties voor de aanpak zoals we die in 's-Hertogenbosch gewend waren. De nieuwe aanpak, voortvloeiend uit deze wet, is vastgelegd in een beleidsnota die binnenkort in de gemeenteraad behandeld wordt.

Afb. 1. Uitsnede van de kaart die gemaakt is van het oorspronkelijke landschap in de gemeente. De uitsnede toont het gebied rond de A2 ter hoogte van de Kloosterstraat. De donkere gebieden zijn hoge zandruggen waar verspreide nederzettingen lagen. De stippen geven aan waar in het verleden al vondsten zijn gedaan en dit correspondeert goed met de hoge zandruggen. De lichtgele gebieden liggen lager en zijn veel natter. Hier zijn bijna geen vondsten bekend. In het licht paarse gebied is het erg nat en moerassig. Deze gebieden waren niet geschikt voor bewoning. (Tekening: BAM/BAAC)

Sporen van een rijk verleden

's-Hertogenbosch ligt op de overgang van de hogere zandgronden naar het Maasdal. Hierdoor is het gebied altijd aantrekkelijk geweest voor bewoning zoals blijkt uit archeologische vondsten doorheen alle periodes van onze geschiedenis. Goede voorbeelden daarvan zijn sporen van de eerste boeren rond Engelen (ca. 2000 v. Chr.) en de Romeinse Tempel in Empel. De verlening van stadsrechten aan 's-Hertogenbosch aan het eind van de 12e eeuw betekent een grote verandering voor de bestaans-economie maar ook voor de infrastructuur van de regio. De nederzetting groeit in zeer korte tijd niet alleen uit tot een belangrijke ambachts- en handelsstad, maar ook tot een belangrijk strategisch steunpunt aan de noordgrens van het Hertogdom Brabant. Dit is niet alleen af te lezen aan de rijke vondsten in de stad zelf maar ook aan de dorpen en kastelen in de omgeving.

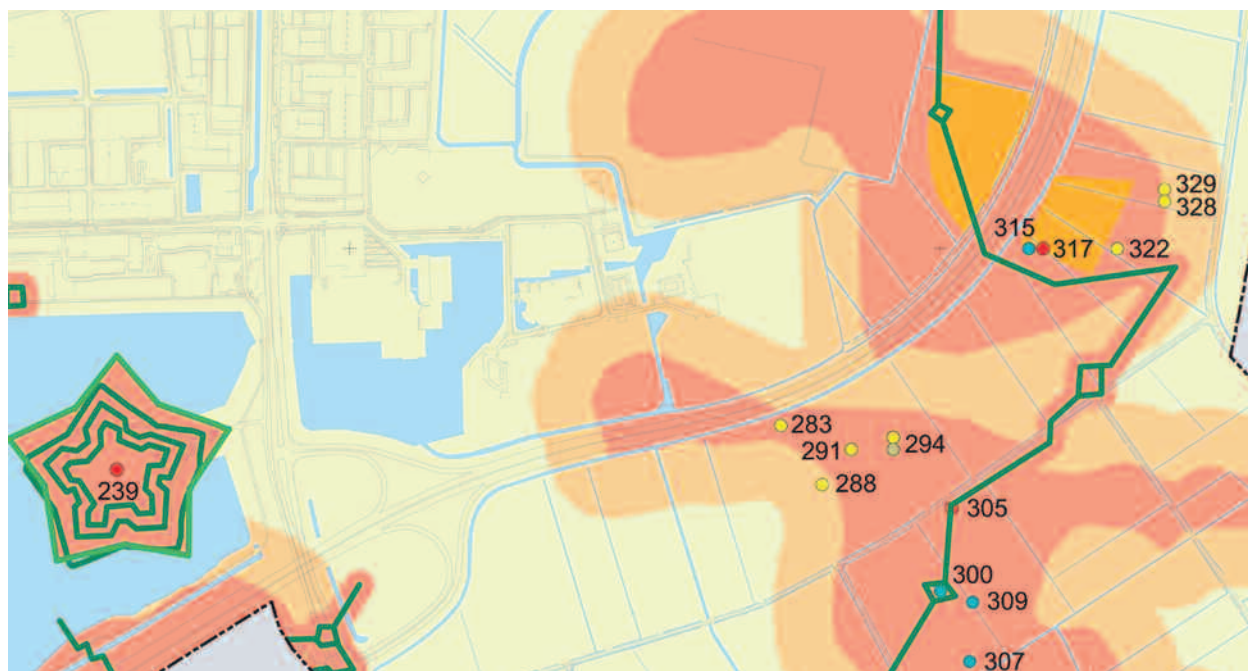
Afb. 2. De landschapskaart van afbeelding 1 is vertaald in een verwachtingskaart. In donker roze de gebieden met een hoge kans op het aantreffen van archeologische sporen. De donker gele gebieden vormen een overgangszone en in het licht gele gebied is een kleine kans op het aantreffen van archeologische resten. De donker groene lijnen zijn linies en fortificaties uit 1629. Ook deze hebben een hoge verwachting gekregen. (Tekening: BAM/BAAC)

Archeologisch onderzoek in 's-Hertogenbosch

Het belang van de archeologische resten voor de geschiedenis van de stad werd al vrij vroeg onderkend. In 1977 trad Hans Janssen als archeoloog in dienst van de gemeente en daarmee was 's-Hertogenbosch de vierde stad in Nederland met een eigen archeoloog. Terwijl de nadruk aanvankelijk op het uitvoeren van opgravingen lag die voorafgaan aan bouwwerkzaamheden is de laatste jaren steeds meer nadruk gelegd op het behouden van zoveel mogelijk resten in de bodem en het zichtbaar maken van opgegraven vondsten.

Een nieuwe wet

De aandacht voor archeologie was lang niet overal in Nederland gebruikelijk. Om die reden is in september 2007 een nieuwe wet aangenomen die er voor moet zorgen dat overal zorgvuldig met de archeologie wordt omgesprongen. Het belangrijkste uitgangspunt van deze wet is dat we zoveel mogelijk resten van ons verleden in de bodem willen bewaren. Deze resten zijn namelijk vaak de enige bron van kennis over bepaalde aspecten of periodes van ons verleden. Opgraven kan maar één keer en we gaan ervan uit dat toekomstige generaties veel betere technieken hebben dan wij. Een andere belangrijke verandering die de wet met zich mee brengt, is dat voortaan in bestemmingsplannen moet worden aangegeven waar zich archeologische resten bevinden en hoe daarmee moet worden

Afb. 3a. Uitsnede van een kaart van het beleg van 's-Hertogenbosch in 1629. Tussen Engelen (rechts onder) en Crevecoeur (links boven) zijn twee schansen te zien. Nu ligt hier de Henriëttewaard. (Stadsarchief, HTA)

Afb. 3b. Hoogtebestand van een deel van de Henriëttewaard. Links van de weg zijn de contouren te herkennen van één van de schansen uit 1629. (BAM/Geonet)

omgesprongen. In de praktijk betekent dit, dat wanneer iemand iets wil bouwen op een plaats waar archeologische sporen in de bodem zitten, hij moet proberen deze zoveel mogelijk te ontzien. Als dit niet kan moet hij het onderzoek betalen zodat de informatie kan worden vastgelegd.

Archeologische verwachtingskaart

Het is dus erg belangrijk om van te voren zo goed mogelijk te voorspellen op welke plaatsen sporen uit het verleden in de bodem zitten. Dit is moeilijk want ook een archeoloog kan niet in de bodem kijken. Gelukkig zijn er wel enkele methoden om te voorspellen waar we resten kunnen verwachten. Door het vele onderzoek dat tot nu toe in de gemeente Den Bosch en elders in Nederland is uitgevoerd weten we dat onze voorouders bepaalde gunstige plekken in het landschap uitkozen om zich te vestigen (afbeelding 1). Deze plekken bieden

duis een hoge trefkans op archeologische vondsten. In de gemeente 's-Hertogenbosch betreft dat onder andere de hoge relatief droge zandruggen ter hoogte van Rosmalen. Een andere manier om de ligging van archeologische resten te voorspellen is de bestudering van oude kaarten. Deze laten weliswaar de situatie van na de Middeleeuwen zien maar geven wel een goede indruk van te verwachten resten. Een goed voorbeeld van een dergelijke aanpak zijn de kaarten die in 1629 zijn gemaakt bij de belegering van de stad door Frederik Hendrik (afbeelding 3a). Hierop staan redelijk nauwkeurig alle forten, schansen en linies aangegeven. Soms zijn zelfs nog sporen in het huidige landschap herkenbaar (afbeelding 3b). Een aparte benadering vraagt de historische binnenstad. Uit de vele onderzoeken die hier al zijn uitgevoerd weten we dat in vrijwel de hele stadskern een 3-5 meter dik pakket ligt met de resten van acht eeuwen bewoning (afbeelding 4). Hier vormen naast oude kaarten ook historische bronnen een belangrijk aanknopingspunt. Door alle gegevens te combineren is er een zogenaamde archeologische verwachtingskaart van de gemeente gemaakt waarop alle bekende en te verwachten belangrijke archeologische gebieden staan afgebeeld. Deze kaart vormt het uitgangspunt voor de archeologische gegevens van de bestemmingsplan-kaart. Op deze manier kan bij het maken van nieuwe plannen meteen worden gezien of er met archeologie rekening moet worden gehouden.

Gevolgen

Als een terrein wordt aangemerkt als (potentieel) archeologisch waardevol dan heeft dat niet altijd dezelfde gevolgen. Zo liggen de sporen van een boeren erf uit de Bronstijd vaak verspreid over een vrij groot gebied: hier is het niet zo schadelijk als er een klein deel van bijvoorbeeld 50m² ongezien verdwijnt door de aanleg van een zwembad. In de binnenstad daarentegen kan door eenzelfde ingreep veel informatie verloren gaan (vergelijk afbeelding 4 en 5). Omdat het dus niet realistisch en niet noodzakelijk is om bij elke bodemingreep een onderzoek te eisen wordt in het bestemmingsplan per soort terrein aangegeven wat er verwacht wordt en welke ingreep nog acceptabel is om deze zonder onderzoek uit te voeren. Bij een omvangrijke ingreep moet er wel onderzoek plaatsvinden. Op deze manier zijn veertien soorten terreinen onderscheiden waarbij het regime varieert van 'elke ingreep dieper dan 30 cm dient gepaard te gaan met archeologisch onderzoek' (bij rijksbeschermden archeologische monumenten), tot 'geen onderzoek noodzakelijk' (bij verstoorden terreinen).

Opsporen en waarden

Als een terrein als archeologisch waardevol op de kaart staat aangegeven dan hoeft dat niet automatisch te betekenen dat er ook daadwerkelijk iets zit. In gebieden die landschappelijk gunstig lagen voor bewoning kunnen inderdaad mensen gewoond hebben maar dat is niet altijd het geval. Bovendien kunnen eventuele resten van bewoning in het verleden al zijn opgeruimd door bijvoorbeeld ontgroning. Als er ergens gebouwd wordt, vindt daarom eerst een zogenaamd waarderend onderzoek plaats. Daarbij wordt door middel van bijvoorbeeld archiefonderzoek, grondboringen of smalle proefsleuven bepaald of er inderdaad iets waardevols in de bodem aanwezig is. Als dit inderdaad het geval is, heeft dat gevolgen voor de vergunning. Als het mogelijk is moeten de plannen zodanig worden aangepast dat de archeologische sporen in de bodem behouden kunnen worden. Als dat niet kan dan moeten de sporen worden opgegraven of moeten de bouwwerkzaamheden worden begeleid.

Wat is er veranderd?

Afgezien van het opnemen van archeologische waarden in bestemmingsplannen lijkt er op het eerste gezicht niet zoveel veranderd te zijn, maar schijn bedriegt. De nieuwe wet zegt namelijk dat een initiatiefnemer van een bouwproject verantwoordelijk is voor de archeologie. Dat betekent dat hij moet zorgen dat een waarderend onderzoek gebeurt en dat er eventueel een opgraving plaatsvindt. Hij moet dus ook de kosten hiervoor betalen maar hij mag ook zelf kiezen door welk bedrijf hij het onderzoek laat uitvoeren. Dat betekent dat waar voorheen de afdeling Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten (BAM) van de gemeente zelf al het onderzoek uitvoerde nu commerciële bureaus een deel van het werk overnemen. De gemeente controleert natuurlijk nog wel de kwaliteit van het werk. Onderzoeken in opdracht van de gemeente worden nog wel door de BAM uitgevoerd.

Voor- en nadelen

Het nieuwe beleid heeft voor- en nadelen. Initiatiefnemers draaien thans op voor de kosten van het onderzoek en worden daarmee veel nauwer betrokken bij het belang van ons cultuurhistorisch erfgoed. Omdat zij moeten betalen voor onderzoek zullen ze proberen dit te beperken door de resten zoveel mogelijk in de bodem te houden. Daarmee wordt er meer in de bodem behouden voor toekomstige generaties. Een nadeel is dat de marktwerking en de controle die daarmee gepaard gaat een toename betekent van het aantal regels en controle-

Afb. 4. Opgraving aan de Beurdsestraat in de binnenstad van 's-Hertogenbosch. Hier is duidelijk te zien dat vlak onder het maaiveld resten aanwezig zijn van kelders, vloeren en muren. De resten reiken vaak tot meters onder het maaiveld. Onderzoek naar deze overblijfselen van eeuwenlange bewoning is ingewikkeld en arbeidsintensief. (Foto: BAM)

Afb. 5. Opgraving aan de Bundersteeg ten noorden van Rosmalen. Voorafgaand aan de aanleg van de Grote Wielen zijn hier opgravingen uitgevoerd waarbij resten van huizen uit de IJzertijd (800-50 v. Chr.) en Romeinse tijd (50 v. Chr.- 400 n. Chr.) zijn aangetroffen. Deze resten bevinden zich dicht onder het maaiveld en tekenen zich af als donkere verkleuringen in het zand. (Foto: BAM)

stappen. Uiteindelijk wordt er wel van elk onderzoek een rapport gemaakt dat voor iedereen beschikbaar is. Daarmee komen meer gegevens over ons verleden beschikbaar en wordt onze kennis vergroot. Bovendien kunnen de vondsten een inspiratiebron vormen voor nieuwbouwplannen en de inrichting van de openbare ruimte waardoor ons verleden voor iedereen beter zichtbaar wordt.

* Ronald van Genabeek is Hans Janssen opgevolgd als stadsarcheoloog van 's-Hertogenbosch